

صيد مروارید

«المناص فی احوال غوص و الغواص»

محمد علی خان سدید السلطنہ بندر عباسی
سراغاز، تصحیح و تحشیہ: احمد اقتداری

www.ketab.ir

سدیدالسلطنه، محمدعلی، ۱۲۵۱-۱۳۲۰.
 صید مروارید: المناص فی احوال غوص و الفواص/محمدعلی خان
 سدیدالسلطنه بندرعباسی؛ سراغاز، تصحیح و تحشیه: احمد اقتداری.
 تهران: ارس، ۱۴۰۲.
 شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۵۴۸۹-۹۱-۲
 فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیبا
 ۱. مروارید -- خلیج فارس، منطقه -- صنعت و تجارت ۲. مروارید
 اقتداری، احمد، ۱۳۰۴-۱۳۹۸.
 SH ۳۷۹
 ۶۳۹/۴۱۲
 ۱۴۰۲
 کتابخانه ملی ایران:
 ۹۴۸۶۲۴۰

صید مروارید

محمدعلی خان سدیدالسلطنه بندرعباسی
 سراغاز، تصحیح و تحشیه: احمد اقتداری

نوبت چاپ: اول، تاریخ چاپ: ۱۴۰۲

تیراژ: ۱۰۰ جلد، قیمت: ۸۹۵۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۵۴۸۹-۹۱-۲

کلیه حقوق محفوظ است.

انتشارات ارس: خیابان یوسف‌آباد، نبش خیابان دوازدهم،

پلاک ۴، طبقه سوم غربی

تلفن: ۶۶۴۸۸۱۸۰

مرکز پخش: ۶۶۴۰۴۵۳۲

انتشارات ارس

فهرست مطالب

۷	 سرآغاز
۱۵	 اهمیت حساب «جو» مندرج در کتاب صید مروارید
۲۱	 دیباچه
۶۳	 از جانب حکومت بحرین
۱۰۳	 اعراب و اوزان و حروف و معانی برخی از کلمات غیرمأنوس و غیرمتداول این کتاب به طریق الفبا ...
۱۱۳	 از کتاب زیر آسمان های ایران

سرآغاز

در میان رسائل و آثار چاپ‌نشده‌ی مرحوم محمدعلی خان سدیدالسلطنه بندرعباسی (مینابی کبابی) دو رساله‌ی کوچک ولی پرفایده به نام ۱۲۵ «اصطلاح کشتی» و «اوزان چو» وجود دارد که هر دو رساله به سبب اختواء بر لغات و اصطلاحات کشتی‌رانی و خرید و فروش مروارید حوزه‌ی خلیج فارس و دریای عمان خواندنی و ارجمند و قابل تحقیق و پژوهش‌های علمی جامعه‌شناسی و مردم‌شناسی و زبان‌شناسی است.

اما در میان آثار چاپ‌شده‌ی مرحوم سدیدالسلطنه کتابی به نام صید مروارید وجود دارد که نام عربی کتاب *المناص فی احوال الغوص و الغواص* است و مرحوم سدید آن را در سال ۱۳۰۸ هجری شمسی در مطبعه‌ی «مدرن» به وسیله‌ی «کتاب‌فروشی طهران» در تهران چاپ کرده است. از این کتاب کوچک کم‌حجم ولی پرفایده بیش از دو نسخه در ایران و شاید چند نسخه‌ی معدود ناشناخته در جهان سراغ ندارم.

اما فایده‌ی کتاب صید مروارید به لحاظ تحقیق و پژوهش‌های علمی و جامعه‌شناسی و زبان‌شناسی بسیار است و براساس نوشته‌های مستند این کتاب حتی در علوم، ریاضی و محاسبات و شبکه‌ی علمی شمارش اعداد و خواص اعداد

در جداول نجومی و ستاره‌شناسی آن قدر مورد توجه قرار گرفته است که در مطالعات تطبیقی با ریاضیات و نجوم بابلی هم مورد بحث و تحقیق قرار گرفته است. چگونگی این مطالعات جدید را در جزوه‌ی یادداشت‌های محمدعلی‌خان سدیدالسلطنه که به همت «پژوهشکده‌ی مردم‌شناسی سازمان میراث فرهنگی» در دست چاپ است بخوانید.

محمدعلی‌خان سدیدالسلطنه بندرعباسی فرزند مرحوم حاج‌خان بندرعباسی در ۲۳ رجب سال ۱۲۹۱ هجری قمری برابر سال ۱۲۴۹ هجری شمسی در بغداد به دنیا آمد و در سال ۱۳۶۲ هجری قمری برابر با ۱۴ مردادماه سال ۱۳۲۰ هجری شمسی در بندرعباس درگذشت.

سدیدالسلطنه هفتادویک سال زندگی خود را در خدمات دیوانی و دولتی و مسافرت‌های تحقیقی و تتبع در مسائل مختلف خلیج فارس، به خصوص در جغرافیای تاریخی بندرها و جزیره‌ها و ساحل‌های آن به سرآورد. خدمات دولتی و اداری مرحوم سدید عموماً در خلیج فارس بوده و مشاغلی از قبیل فتح بندرلنگه و طرد محمدبن خلیفه حاکم نافرمان عرب بندرلنگه از بندر مزبور در سال ۱۳۱۶ هجری قمری ریاست تذکره‌ی خلیج فارس در سال ۱۳۱۷ هجری قمری و کفایت و کارگزاری بنادر در سال ۱۳۱۸ هجری قمری و کارگزاری دولت روسیه در بندرلنگه (با اجازه‌ی دولت ایران) و کارگزاری و وکالت قونسولگری روسیه در بندرعباس و معاونت حکومت بندرلنگه و حکومت بنادر جنوب را عهده‌دار بوده است و دارای پالتو شمشه مرصع و نشان تمثال مظفرالدین‌شاه قاجار از دولت ایران و نشان «سنت آنا» از دولت روسیه و نشان «پالم آکادمیک» از دولت فرانسه بوده است.

سدید مختصر احوال خویش را در جلد اول کتاب اعلام الناس فی احوال بندرعباس (بندرعباس و خلیج فارس) نگاشته است. پدر سدیدالسلطنه مرحوم حاج احمدخان سرتیپ بندرعباسی مشهور به «کبابی» کارگزار دولت ایران در بنادر و جزایر خلیج فارس و رابط بین دولت ایران و حکام و شیوخ سواحل جنوبی خلیج فارس و دریای عمان بوده است.

مدتی هم در بوشهر امور حکومتی بندر بوشهر را تصدی کرده است. حاج احمدخان سرتیپ بندرعباسی از یک خانواده‌ی شیرازی در سال ۱۲۵۱ هجری قمری در مسقط به دنیا آمده و در سال ۱۳۱۵ هجری قمری در تهران درگذشته و در

قبرستان ابن بابویه ی تهران به خاک سپرده شده است. حاج احمدخان بندرعباسی اهل دانش و فضل و قلم بوده و گذشته از رسالتی که در احوال امراء ایرانی و عرب و خانواده‌های ساکن بنادر و جزیره‌های خلیج فارس نگاشته است، رساله‌ی ممتع و مفیدی در «معدنیات» نوشته که از او باقی مانده و در جزء مخطوطات سدیدالسلطنه، اهدائی ورثه‌ی مرحوم سدیدالسلطنه به کتابخانه‌ی مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران محفوظ است. در وزارت امور خارجه‌ی ایران، صندوقی از مراسلات و مکاتبات حاج شیخ احمدخان سرتیپ بندرعباسی تحت عنوان «اسناد و مکاتبات احمدخان بندرعباسی» باقی مانده است.

اما آثار محمدعلی‌خان سدیدالسلطنه فرزند مرحوم حاج احمدخان، آن‌چه تاکنون معلوم گشته و نزد ورثه‌ی آن مرحوم یعنی مرحوم مهندس هوشنگ ستایش نوه‌ی سدیدالسلطنه باقی مانده و در سال ۱۳۵۴ به همت استاد ایرج افشار یزدی به کتابخانه‌ی مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران اهداء شده و در آن مرکز محفوظ است، عبارت است از:

۱. *اعلام الناس فی احوال بندرعباس* در جغرافیای تاریخی بندرعباس و جزایر اطراف آن تحریر شده و با نام بندرعباس و خلیج فارس با مقدمه و تصحیح و تحشیه‌ی نگارنده و کوشش مرحوم علی ستایش پدر هوشنگ ستایش (داماد سدیدالسلطنه) در تهران چاپ شده است (چاپ اول ابن سینا و چاپ دوم و سوم دنیای کتاب) و آن چنان‌که مؤلف در جلد اول این کتاب نوشته است، در سال ۱۳۲۴ هجری قمری شروع و در سن چهل سالگی مؤلف در سال ۱۳۲۹ هجری قمری در تهران، تألیف این کتاب را به پایان رسانیده است.

۲. *التدقیق فی سیر الطریق* که به صورت سفرنامه و در جزوات مختلف، برخی به خط خود سدید و برخی به خط منشیان او، تحریر و تنظیم نموده و با نام *سفرنامه‌ی سدیدالسلطنه* با تحشیه و تصحیح نگارنده‌ی این سطور در تهران چاپ شده است.

۳. *مفاتیح الادب فی تواریخ عرب* در چهار مجلد تحریر نموده که مجلد دوم آن در احوال بحرین است و با مقدمه‌ی مرحوم میرزا محمدحسین خان ذکاءالملک فروغی (پدر مرحوم محمدعلی ذکاءالملک فروغی) در زمان مظفرالدین‌شاه

قاجار در تهران چاپ شده و به سبب تقدیم همین کتاب به مظفرالدین شاه قاجار نشان تمثال مظفرالدین شاه و پالتو شمشه مرصع از دربار مظفرالدین شاه برای مؤلف یعنی مرحوم سدیدالسلطنه «مرحمت شده» است. از این چهار مجلد، دو جلد آن به طور مستقل و منظم به دست آمده که در احوال مسقط و عمان و بحرین و قطر است و تحشیه و تصحیح و الحاق دوازده پیوست به قلم نگارنده‌ی این سطور، در تهران چاپ شده و با نام تاریخ مسقط و عمان و بحرین و قطر و روابط آن‌ها با ایران به چاپ رسیده است.

۴. مفاص اللئالی و منار الیالی در دو مجلد که تألیف آن را در شب یکشنبه ۱۵ محرم سال ۱۳۳۶ هجری قمری تمام کرده است و با نام سرزمین‌های شمالی پیرامون خلیج فارس و دریای عمان در یکصد سال پیش با تصحیح و تحشیه‌ی نگارنده این سطور در تهران چاپ شده است.

۵. خلاصه‌ی فارس نامه‌ی ناصری که خلاصه‌ای از کتاب فارس‌نامه‌ی حاج میرزااحسن فسائی است که سدید خود در تهران حاج میرزااحسن را دیده و با او مرادات دوستانه و مقاضات علمی داشته و در تهران از روی فارس‌نامه‌ی چاپ سنگی این خلاصه را استخراج نموده است (شاید هم از روی دست‌نوشته خود حاج میرزااحسن) و اکنون در کتابخانه‌ی مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران در جزء کتب و اوراق اهدائی ورثه‌ی سدیدالسلطنه به دانشگاه تهران محفوظ است.

۶. صید مروارید یعنی همین کتاب که در دست شما است که با همین نام و نام مترادف عربی آن المناص فی احوال غوص و الغواص در تهران به سال ۱۳۰۸ هجری شمسی در کتابخانه‌ی «طهران» و در چاپخانه‌ی «مدرن» چاپ شده است. کتابخانه‌ی «طهران» با تشریک مساعی و سرمایه‌ی مرحوم عباس پرویز مؤلف کتب تاریخی و مرحوم سیدحسن تقی‌زاده دانشمند سرشناس معروف صدر مشروطیت ایران و مرحوم مجتبی مینوی استاد پراوازه‌ی فرهنگ و ادب فارسی و گوینده مرحومان نصرالله فلسفی و سعید نفیسی و علامه عباس اقبال آشتیانی و چند دانشمند دیگر تأسیس و اداره می‌شده است.

۷. «برهان سدید فی احوال آل بوسعید» که تحریر دیگری از کتاب مفاتیح‌الادب فی تواریخ عرب است و خاص مسقط و عمان و خاندان آل بوسعید است و به

- سلطان تیمور بن سعید سلطان تقدیم شده است. این کتاب را نگارنده‌ی این سطور یکی از ابواب کتاب مفاتیح الادب فی تواریخ عرب دانسته و آن را با تلفیق در کتاب تاریخ مسقط و عمان و بحرین و قطر و روابط آن‌ها با ایران و تصحیح و تحشیه و اضافات و الحاق پیوست‌ها، در تهران چاپ شده است.
۸. احوال اهرم و تنگستان قسمتی از آن را نگارنده‌ی این سطور در کتاب سفرنامه‌ی سدیدالسلطنه در تهران چاپ کرده است.
۹. شقایق النعمان فی احوال مسقط و عمان که در واقع فصل دیگری از کتاب مفاتیح الادب فی تواریخ عرب است و مانند رساله‌ی برهان سدید فی احوال آل بو سعید در کتاب تاریخ مسقط و عمان و بحرین و قطر با تصحیح و تحشیه نگارنده‌ی این سطور چاپ شده است.
۱۰. احوال طائفه قشقائی در کتابخانه‌ی مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران محفوظ است.
۱۱. تذکره‌ی مشویش‌نامه دفتر شعری از شعرای گوناگون از نواحی فارس و اصفهان و تهران و مشهد و کربلا ثبت و ضبط و جمع‌آوری شده و در کتابخانه‌ی مرکزی اسناد دانشگاه تهران محفوظ است و قطعه‌ی شعری از مرحوم دکتر محمود افشار یزدی که به هنگام مراجعت از بمبئی به ایران در بوشهر مهمان سدید بوده و با خط خود آن قطعه شعر را در دفتر سدید نوشته است، در نامواره‌ی دکتر محمود افشار یزدی با مقدمه‌ای از نگارنده‌ی این سطور چاپ شده است.
۱۲. احوال لنگه و شیوخ آن قسمتی از آن را در سفرنامه‌ی سدیدالسلطنه، نگارنده‌ی این سطور چاپ کرده‌ام.
۱۳. رساله‌ی ۱۲۵ اصطلاح کشتی که در یادداشت‌های محمدعلی‌خان سدیدالسلطنه‌ی بندرعباسی به همت «پژوهشکده‌ی مردم‌شناسی سازمان میراث فرهنگی» در دست چاپ است.
۱۴. رساله‌ی اوزان چو در خرید و فروش مروارید که به همت «پژوهشکده‌ی مردم‌شناسی سازمان میراث فرهنگی» در دست چاپ و انتشار است و در یادداشت‌های محمدعلی‌خان سدیدالسلطنه‌ی بندرعباسی چاپ خواهد شد.

جز این‌ها، تعداد دیگری رساله و سفرنامه و یادداشت و اوراق پراکنده از مرحوم سدیدالسلطنه باز مانده است که همگی درباره‌ی خلیج فارس و مواضع و مواضع و مسائل این دریای پرماجرا و جزیره‌های شمالی و جنوبی آن است.

اما «صندوق مکاتبات و مراسلات حاج‌احمدخان بندرعباسی»، پدر مرحوم سدیدالسلطنه که در وزارت امور خارجه باقی مانده و انشاءالله محفوظ مانده باشد، گنجینه‌ی بزرگی از مکاتبات مرحوم حاج‌احمدخان بندرعباسی با دولت ایران در مسائل مختلف سیاسی و اقتصادی و اداری خلیج فارس و دریای عمان است. امید روزی منتشر شود و پرده‌ی ابهام از روی بسیاری از مسائل تاریخی خلیج فارس در دروان قاجاریه بردارد.

مرحوم سدید بلندطبع، لطیف و خوش سخن بوده، گاهی شعر می‌گفته است، سفره‌اش برای دوستان و مهمانان گسترده و خود در خدمت مردم مرز و بومش کوشا و گشاده‌دست و زحمت‌کش و مدافع ملیت ایرانی در خلیج فارس و بحر عمان بوده است. بیشتر یادداشت‌ها و نوشته‌های سدید حکایت از سوز و گداز وطن‌پرستی او برای ایرانی ماندن خلیج فارس و نواחי آن می‌کند و با همه‌ی ثروت و مکنتی که از پدر به ارث برده، در آخر عمر مالی نداشته و پس از بازنشستگی، عمر خود را با فراغت بیشتر به مطالعه‌ی کتب و خواندن و نوشتن گذرانیده است. از او دختری به نام خانم شمس‌الملوک همسر مرحوم علی ستایش مینابی و مادر مرحوم مهندس هوشنگ ستایش باز مانده بود که هر سه‌ی آن‌ها به رحمت ایزدی پیوسته‌اند. خدایشان بیامرزد. مادر مرحوم سدید دختر شیخ محمد مینابی بوده و از آن جهت سدید به مینابی هم شهرت یافته است.

مرحوم سدید در تهران با غالب رجال علمی و سیاسی زمان خود معاشر و مؤانس بوده است و چنان‌که از نوشته‌ها و یادداشت‌های او برمی‌آید، بسیاری از کسانی که در اواخر دوران قاجاریه و پس از آن، صاحب عنوان و شهرتی سیاسی یا علمی یا مذهبی بوده‌اند، با آن مرحوم دوستی و آشنایی داشته‌اند و هر موقع به تهران می‌آمده، در مجالس و محافل آن‌ها راه داشته است.

جامعه‌شناسی، مردم‌شناسی، جغرافیایی، تاریخی، مسائل تاریخی، ثبت و ضبط وقایع، آمارهای تجاری و روابط تجاری بین‌المللی، آمارهای کشاورزی و گمرکی، ثبت وقایع آبیاری و کشاورزی و مالیات‌ها و گمرکات و احوال مدنیت این مناطق و گرفتاری‌ها و نابسامانی‌های امور دولتی و اداری و معیشت مردم مناطق خلیج فارس و دریای عمان چه برای سواحل شمالی و چه برای سواحل جنوبی خلیج فارس، با هوشیاری و دل‌سوزی و مآل‌اندیشی و شجاعت و بردباری به رشته‌ی تحریر کشیده است و از خود به یادگار گذاشته تا روزی چراغ راه خیراندیشان و وطن‌پرستان و مردم‌دوستان ایران گردد و خلیج فارس آن‌گونه خلیج فارس بماند که شایسته و بایسته‌ی مردم شریف آن است، نه تنها در یکصد سال اخیر در میان نویسندگان و متتبعین و محققین ایرانی کم‌نظیر است بلکه می‌توان گفت در میان نویسندگان اروپایی هم بی‌نظیر و بی‌بدیل است.

منتخباتی از میان اوراق و دست‌نوشته‌ای مرحوم سدید را انتخاب کرده‌ام که یادداشت‌های متفرقه آن مرحوم در اوراق و رسالات بازمانده از آن مرحوم است و امید که به همت «پژوهشکده‌ی مردم‌شناسی سازمان میراث فرهنگی» چاپ و انتشار یابد.

بی‌شک:

گنبد گردنده ز روی قیاس
همت به نیکی و بدی حق‌شناس

تهران آذرماه / ۱۳۸۱
احمد اقتداری